

KOVÁCS ÁGNES

Esterházy Péter ravasz húzása

Egyszerű történet vessző száz oldal – a kardozös változat –

„Lábam tekerte takaróval asszony melegbe*, gondolta.

* *Jelentése vélhetően, hogy egy asszony bebugyolálta takaróval Nyáry lábát, és az jó meleg volt [...] Más szóval: a pontatlanság pontossága – E. P.” (137.)*

„Nem kell folyton a nyelv ködbe vesző, de annál valóságosabb határaitra gondolni, sem arra, hogy a kimondás tüstént megváltoztatja a kimondottat (néha annyira, hogy egyenest érvényteleníti*). Így arra sem, hogy ez esetben a keletkezett különbségről, a maradékról, a jelentés-zákányról újra mondani kellene valamit, vagyis kommentálni, kommentálni – ami épp ennek, önmagának, a kommentálásnak a** lehetetlenségére utal.

*Esetlenül emelgetem a nyelvem, mint aki évek óta nem beszél. Összehirapdált, kérges hegekkel barázdált nyelvem, mint egy döglött, mumifikálódó állat fekszik a szájüregben. Farkas Péter: Johanna; nem szó szerint. – E. P.

** - E. P.

(ESTERHÁZY Péter, *Egyszerű történet vessző száz oldal – a kardozös változat*, Bp., Magvető, 2013, 90.)

Blij zijn. Hollandul azt jelenti: *örülni*. Ez az első mondata Esterházy Péter új könyvének. A szerzői önkényből adódóan ez ugyan a [második oldalon] szerepel, ami meg valójában a 11. lapra lett írva, mégis ő az első. Új könyvében ugyanis a szerző mondja meg ezúttal azt is, hogy mi az oldal, az *egy* oldal. A regény állítja magáról, hogy *egyszerű történetet* beszél el mindössze *száz oldalon*, de még a gyanútlan olvasó is azonnal felismeri, hogy tréfát üznek vele, hiszen egy kétszázötven oldalas könyvet tart a kezében. Ha egy könyv kijelenti magáról, hogy ő egy egyszerű történet, és összesen száz oldal, az nyilvánvalóan felajánl egy olyan olvasási szerződést, amely *könnyű* befogadással kecsegtet. De természetesen szó sincs erről az új könyv esetében sem. A szerző írásait ismerve, sejthető, hogy nem a feszes struktúra és a dupla oldalszámhasználat jelentésének megfejtése lesz a legnehezebb feladat a könyv befogadása során. Sokkal izgalmasabb útra vezet az a lehetséges olvasat, amely a regénynyelvi travesztia felismerésével, a metanarratív gesztusok újszerű alkalmazása során, és a hipertext-szerű befogadás által ragadja magával a nem egészen gyanútlan befogadót. Írásom arra tesz kísérletet, hogy az *Egyszerű történet vessző száz oldal* című regényben jellemző önkomentáló gesztust, az újszerűen alkalmazott lábjegyzettechnikát vizsgálva végiggondoljam az önreflexiós narráció módozatait. Arra a kérdésre keresve választ, vajon

elmozdult-e és ha igen milyen irányba Esterházy prózája az új regénnyel a korábbi könyvek által megrajzolt horizontról.

A szögletes zárójelben betűvel kiírt oldalszámok a könyv „fejezetcímeiként”¹ is értelmezhetők. Az egyik trükk egyébként, hogy - más „oldalszámok” mellett - számszerűleg (és betűvel kiírva) a „[századik oldal]” is *hiányzik*, vagy legalábbis *nincs feltüntetve!* Ez is egy játék, noha nem előzmény nélkül való. Emlékezzünk *A szív segédigéinek* első kiadására, amely gyászkeretes partecédula tipográfiájú volt, és nem szerepelt rajta oldalszám,² mintha az idő örökké-valóságának, örök jelenének magyarázatát adná ezzel a könyv. Meglepő, de a kicsit félrevezető módon - könyvesboltok által - gyerekkönyvként ajánlott *Esterházy: Egy házy nyúl csodálatos élete*³ című könyvben sincs oldalszámozás.

*250 oldal az hány oldal?*⁴

A különös, szokatlanul hosszú címet jócskán kikezdi a szöveg maga. A címmel a könyv kijelenti magáról, hogy *egyszerű történetet* beszél el és mindösszesen száz oldalon, felajánlva egy olyan olvasási szerződést, amely könnyű befogadással kecsegtet. Hogy mitől *száz oldal* a regény, ha egyébként *kétszázötven*? Nyilván csak az aprólékos áttekintés után mondható meg. Esterházy száz fejezetre osztja új könyvét. Az [első oldal] fejezetcím maga az *Előversengés*. A [második oldal] a 11. lapszámra kerül, így tovább egészen az [ötvenegyedik oldal]-ig aztán folytatásként ott van az [utolsó előtti oldal] a 115. lapszámon, ebből egyébként van összesen három, majd jön az [utolsó oldal] a 120. lapszámon, később az [utolsó utáni oldal]. Majd folytatódik a könyv az ötvenkettedik oldallal a 123-as lapszámon, és a [nyolcvanadik oldal]-ig minden halad a matematikai törvények szerint, mígnem a [nyolcvanegyedik oldal]-ból összesen öt van, a [nyolcvankettedik és nyolcvanharmadik oldal] rendben megy tovább. De a [nyolcvanegyedik oldal] helyett előbb jön [egy előző oldal] a 201. lapon, majd [az előző megelőző oldal]-lal folytatva, a [kilencvenedik oldal] következik, itt tehát összesen hat oldalszám hiányzik: a [nyolcvanegyedik, a nyolcvanötödik, a nyolcvanhatodik, a nyolcvanhetedik, a nyolcvannyolcadik és a nyolcvankilencedik]. Ezután következik a [kilencvenedik oldal] majd szép sorban a többi, egészen a [kilencvennyolcadik oldal]-ig. Igaz,

¹ A szövegben, a továbbiakban fejezetcímnek nevezem a szögletes zárójelben megadott oldalakat, és lapszámnak az oldalszámokat. (K. Á.)

² A *Bevezetés...* már lapszámozza a könyvet, de a gyászkereten kívül helyezi el a számokat.

³ DISCHE, ENZENSBERGER, SOWA, *Esterházy: Egy házy nyúl csodálatos élete*, Bp., Magvető, 1996. (fordította és átdolgozta: ESTERHÁZY Péter)

⁴ Utalás egy korábbi tanulmányra: KOVÁCS Ágnes, *250 óra az hány mondat?* Irodalomismeret, 2012/4, 64-71. (Itt az Otlík-másolattal kapcsolatos Esterházy-szövegre hivatkoztam, miszerint a szerző kb. 250 óra alatt másolta le az *Iskola a határon-t.*)

hogy a [kilencvennegyedikből] van kettő is [kilencvenötödik]-ből van hét aztán végül öt számozatlan oldal, így lesz kerekén száz a 250.

A legtöbb esetben - lábjegyzetben kommentálva a rejtélyes kódolást E. P. maszkban - értesít a narrátor, hogy miért és hogyan értendő ez a logikai bukfenc. Ahol többször szerepel egy oldal, ott általában meglássúdik az idő is. Ha össze kellene számolni, a többször feltüntetett azonos [oldal]-számmal szereplő oldalakat én egy [oldal]-nak venném, hiszen ilyenkor mindig jelentőséggel bír a fejezet megtöbbszöröződése. A [nyolcvanegyedik oldal] esetében ez teljesen egyértelmű(nek látszik): ezek az oldalak Bárány Mihály és Kara Zsigmond „szerelmének” történetét beszélik el. A krónikás meg is lábjegyzeteli a főszöveget, miszerint: „*Az ismétlődő oldalszám azt jelképezi, hogy a szerelmesek számára megáll az idő.” (185.)⁵ A [nyolcvanharmadik oldal]-tól egészen a [kilencvenedik oldal]-ig szünetel a számozás, oda csupán két „fejezet ékelődik”: az egy előző és egy az azt megelőző oldal. Ez a két egység a fegyvervásárlás történetét beszéli el. És Genzweinnek az Úrral folytatott beszélgetését, amelynek végén „Nyáry Pál puska-kalmárja” (204.) föbe lövi magát. Aztán folytatódik a történet az apa boldogságának utolsó éveivel, amelyekről valójában nem derül ki semmi (konkrét). Ha csak annyi nem, hogy a földi élet alkonyán, azaz utolsó éveiben boldog volt, és Isten nem hagyta el őt. Itt olvasható továbbá egy levél, amelyet mintha a krónikás írna apjának (Nyáry Pálnak?), és elbeszélődik az áldozat története. A [kilencvenharmadik oldal]-ig rendben haladnak a dolgok, aztán a kilencvenegyedik megint duplán szerepel. A kilencvenötötől kilencvennyolcig minden rendben, végül jön az öt [számozatlan oldal]. A könyv így befejezetlennek tűnhet a Casablanca-betéttel, úgyhogy az olvasó okosabban teszi, ha visszalapoz a regény közepére fűzött [utolsó oldal]-hoz. Bár úgy is olvasható a történet, hogy itt a végén Nyáry Pál „bevackolja magát” az úrhoz, ömellé, és ez csodás hepienddel kecsegtet, hiszen így hősről kiderülhet, hogy a mennyek országába jut. Hogy miféle apró különbséggel konstruálhatók meg a „történet-variációk” abban az esetben, ha a szöveges zárójeles oldalszámokat egymás mellé fűzzük, csak akkor találhatjuk meg, ha végigjártsszuk a lehetőségeket.

De előbb nézzük, hogyan számolt százat Esterházy! „Én régi ember vagyok, nekem egy oldal harmincszor hatvan leütés, így lenne 180 ezer, a regény pedig 210 ezer. Tehát majdnem. Metaforikusan mindenképp annyi. Kicsit bele is kavartam a számolásba, mert az ötvenegyedik után az utolsó előtti jön, majd az utolsó, és még van egy elkallódott oldal is,

⁵ ESTERHÁZY Péter, *Egyszerű történet vessző száz oldal – a kardozös változat* -, Bp., Magvető, 2013. (A szövegben zárójelben megadott oldalszámok erre a kötetre vonatkoznak.)

aztán számozatlan oldalak is, de végül is addig számoltam, amíg száz nem lett.”⁶ Vagy máshol: „Adta magát. Az volt a munkacíme, hogy *Egyszerű történet, vessző, száz oldal*. De erre nekem már régóta volt igényem - ahogy a vicc mondja -, tehát igény volna rá, vagy húsz éve. Néha láttam szép kis történeteket, olyanokat, mint mondjuk a németalföldi festmények. Vagy mint egy váza. Sok minden van rajta, ornamentika meg nem tudom, micsoda, de kicsi. Tehát száz oldal. Ám ezek nem felelnek meg az én reflexeimnek, mert a könyvem se nem egyszerű nem szokott lenni, se nem történet, se nem száz oldal. Ekkor mindenfélét kell tenni, hogy az ember a saját reflexeit vagy a saját képességeit valahogy kitrúkközze - persze ugyanezen képességek segítségével.”⁷

A kérdés tehát a következő: Hogyan számolható ki a száz oldal? Annyi van-e tulajdonképpen? Összesen 98 [oldal]-számunk van, ez biztos. A hiányzó oldalszámok száma: (a 83 és a 90 között) 6 oldal. Ha kivonom a 98-ból a 6-ot, marad: 92. (Tehát 92 a „számozott oldalak” száma.) Ehhez hozzáadom az 5 számozatlan oldalt, kijön: 97. A százhoz 3 oldal hiányzik, az pedig talán az utolsó előtti, az utolsó és az utolsó utáni oldal: ezek megvannak, így ezeket hozzáadom a 97-hez = 100. Az [utolsó előtti oldal]-ból ugyan három van, de ezt is egynek számolom, hiszen így tettem a többi multiplifikálódott oldal esetében is. Ez tehát *egy verzió* száz oldalra.

A száz oldal esetében *értelmezhetetlen* számomra az [egy előző oldal] és [az előzőt megelőző oldal] is. Az van is, de nincs is egyszerre. Bárhová helyezhető ugyanis, a számoláson kívül esik. Úgy értem tehát az *értelmezhetelent*, hogy a száz oldal megszámlálhatósága szempontjából nem releváns. Galamb Zoltán kritikájában említi, hogy: „Jellegzetes példája a narrátori önmeghazudtolásnak, hogy az ál-végkifejlethez közeledve az egyik lábjegyzet azt sugallja – jelenti ki –, hogy a regény szándékos kaotikussága ellenére *pontosan* száz oldalból áll, pedig ha megszámláljuk a fejezetcímként használt oldalszámokat, száztizennégyet kapunk. E „fejezetcímek” eleve érdekesek. A számozás egy ideig szabályszerűen halad, majd hirtelen felborul a rend. Későbbi vagy korábbi oldalak bukkannak fel beékelve, oldalszámok ismétlődnek meg, mintha összekeveredett vagy megállt volna az idő.”⁸ Az ilyen és efféle „matekolásra” van bőven példa a kritikák között, én mégsem ezt tartanám a legfontosabb kérdésnek. Ez a strukturális játék egyébként, vagy még inkább ennek

⁶ PAPP Sándor Zsigmond, *Marad tisztán a vessző*, http://nol.hu/kult/20130607-marad_tisztan_a_vesszo

⁷ (http://www.nlcafe.hu/szotarok/20080617/interju_esterhazy_peterrel_66881/)

⁸ Magvető Kiadó könyvklubja - *Egyszerű történet vessző száz oldal*

irodalmi kávéház, Galamb Zoltán kritikája (e-kultúra) <http://ekultura.hu/olvasnivalo/ajanlok/cikk/2013-06-07+09%3A00%3A00/esterhazy-peter-egyszeru-tortenet-vesszo-szaz-oldal>

hangsúlyozása több kritikában széles teret kap, és ha jól olvasom a szerzők írásait, erős nemtetszést váltott ki a szakma nagy részéből is.

A boldogság imperatívusza

A kötet az idei könyvhéten jelent meg, a sajtó és a szaklapok a fülszövegét idézték, rövid ajánlókat közöltek róla, olvashattunk interjút a szerzővel, amely talányosan utalt a regény játékidéjére, felhívta a figyelmet a hivatkozott lábjegyzetelési technikára. Esterházy elmondta, amit lehetett. Radics Viktória kritikája⁹ „egy a 17. századot esterházyasító könyvként” definiálja a regényt, magamutogató iróniáját öncélúnak és a szöveget egy beomlott számozott alkotmánynak tartja. Számon kéri a regényen, (és helyenként magán a szerzőn is) hogy miért nem valósította meg az ő olvasói elvárását, vagyis lépett tovább (vajon hová?) az eddig ismert könyvektől. A képzett, tehetséges és jól ismert kritikus ezúttal talán nem hagyott (nem hagyhatott) elég időt magának és a könyvnek ahhoz, hogy megérinthesse a szöveg sokrétűsége. Nem célozom kritikájának kritikáját adni, csupán arra hívnám fel a figyelmet, hogy pont olyan jellemző tényezőket ró fel a könyv – állítólagos - „hibájának” „poétikai hiányosságának”, amelyek annak a sajátosságát adják. „Leplezetlenül értelmetlen mondatherbárium”-nál nyilvánvalóan több a regény. Hogy vajon Esterházy „családi és írói erényeit hinti-e szét” az új szövegben, nem hiszem, de ha így lenne sem volna ez baj. Bár a kritikus kifejti, hogy az efféle szövegirodalommal kapcsolatban az a véleménye, hogy kimerülőben van, nem tud újat mutatni, és az irodalom retorikai mutatványkönyveket hoz létre, ahelyett, hogy regényeket írna. Az ő esetében a könyvnek és az olvasónak most nem akadt dolga egymással.¹⁰

Sántha József¹¹ kritikája kicsit ugyan elkeni a történetet, elég pontatlanul jegyezte le a mesét (szerinte Kara Zsigmond helyett Pázmándi Zsófia a gyilkos, és Nyáry indul III. Lajoshoz és nem fordítva) nem igazán nevezném kritikának írását, inkább valamiféle tévesztésektől hemzsegő ismertetőnek, Galamb Zoltán Tarantino filmes vágásaihoz és történetépítéséhez hasonlítja az Esterházyét. Azt mondja: „egyetlen pillanatban sem tudjuk, hogyan tör át egymásba valóság és fikció. Persze valószínűleg épp ez lehetett a cél, a regény

⁹ RADICS Viktória, *Szétlapított szövegek...*, <http://magyarnarancs.hu/konyv/esterhazy-peter-egyszeru-tortenet-vesszo-szaz-oldal-a-kardozos-valtozat--85802>

¹⁰ „Nem mert én elrontottam, hanem mert ez esetben író és olvasó nem volt egymáshoz való. Nem volt esélyük egymással.” Vö:

http://www.lib.pte.hu/csomag/FEEK/BA_kepzes/2felev/MagyarországKulturajaA21Szazadelejen/EsterhazyPeter_ASzavakCsodalatosEletebol.pdf,

¹¹ SÁNTHA József, „Mondják meg nekik...”, <http://www.revizoronline.com/hu/cikk/4554/esterhazy-peter-egyszeru-tortenet-vesszo-szaz-oldal-a-kardozos-valtozat/>

megírásának egyik apropója.”¹² Vagyis túl sok eredetiséget és prózapoétikai újítást sem fedez fel, hiszen az említett két mondat bármelyik korábbi Esterházy-szövegről elmondható. Mikola Gyöngyi, írásában¹³ arra törekszik, hogy megmutassa az olvasást megszakító, a befogadást folyamatosan eltérítő játékos építkezés mellett a szöveg okos sokrétű megszerkesztettségét is. Mélyebb jelentések után kutat, és minden mondatot úgy intencionál, hogy annak fontos szerepe van az értelmezésben. Meggyőző pontossággal állít családfát,¹⁴ részletes történelmi tényekkel bizonyítja, hogy Nyáry Pál bizonyos értelemben, valóban lehetne (akár) a krónikás (E. P.) apja (is).¹⁵ Az önmagát és saját keletkezésének folyamatát is állandóan parodizáló könyvről azt mondja: „Az Esterházy-mondat egyszerre kristályosan stabil, gyönyörűen komponált, engedelmeskedik a prozódia szabályainak és egyúttal instabil, mivel az irodalmi téridő a regényben folyton mozgásban van [...] interferál a történelmi téridővel. Egyszerre nyit meg egy perspektívát és rejt el egy másikat.”¹⁶ Eredeti felvetés a szövegben a szén-metáforával (grafit, korom, gyémánt) kapcsolatos megfigyelés, és a családregegy-travesztiának bizonyítása. A tanulmány lehetőséget enged annak bizonyítására is, hogy maga a regényírás az új Esterházy-könyv szerint az imádság egy lehetséges módja volna. Teljességet, szervező elvet keres, és talál tehát a zilált(nak tűnő) szerkezetben. Míg a Radics-írás a szerkezet instabilitását, esetlegességét kéri számon a szövegen, addig Mikola megoldásokat keres a regény értelmezésére. Rejtett összefüggések, konkrét jelentések és magyarázatok után kutat. Az én olvasatom szerint érdekesebb a megírás módjának, a nem-értésnek, a bizonytalanságnak, a jelentés-zákányra történő folyamatos reflektáltságnak, az állandó talánoknak a megmutatása és elrejtése ebben a könyvben. Az *Egyszerű történet* valószínűleg mindkét (és sok más) értelmezési lehetőséget, irányt megenged, felkínál. És leginkább talán erről szól, vagy ilyen is akar lenni ez a regény.

Az *örülni* szó imperatívusza sokféle jelöltre mutathat. Örülni lehet a szerelemnek, a jó ételnek, a haza dicsőségének, a gyermek boldogságának, a test kínálta érzékiségnek (mindenekfelett és e profán örömek mellett egyszerre-egyidőben) Isten létezésének¹⁷ is! Hiszen mint tudjuk, a könyv hübriszeként megjelölt cél: beszámolni a krónikás apja utolsó két

¹² GALAMB Zoltán, *Egyszerű történet...*, http://www.flagmagazin.hu/print_cikk.php?cikk_id=13025

¹³ MIKOLA Gyöngyi, *Regény csillagokkal*, Pannonhalmi Szemle, 21/3.

¹⁴ Eszerint: a történelmi Nyáry Pál lánya, Nyáry Krisztina - első férje halála után - hozzám Esterházy Miklóshoz. Krisztina lányától született unokája pedig nem más, mint Esterházy Pál. (Az „eredeti” *Harmonia caelestis* szerzője.) Mikola szerint a regény magvát Esterházy Pál adja, akin áttűnnek az ősök árnyai. (MIKOLA, *Im.*, 123.)

¹⁵ Persze ennek előfeltétele, hogy a monogram mögött a szerzőt sejtessük. És a könyv megnyit egy ilyen lehetőséget is – olvasásra...

¹⁶ *Im.*, 124.

¹⁷ Evangélium jelentése: jó hír, örömhír.

évtizedének boldogságáról. És ennek a boldogságnak kódolt üzenete nem más, mint a titokzesebből előkerült (elmaszatolódott, ceruzával írt) cédula, a koromba és ablaküvegre írt *örülni* szóban sűrűsödő jelentés, és az egykori ivócimbora (Csibofáni Feri bá) közlése: az a két dolog, hogy 1: a papa utolsó éveiben boldog volt, és 2: ugyan ő elhagyta az Istent, de az Isten nem hagyta el őt. (208.) Az imádság aposztrophé-jellegén túlmutatva megtestesül (Kovács Ferenc) az Úr, és a figyelmes olvasó meghallgathatja a másik felet is.¹⁸ Az Úrral folytatott – nagy valószínűséggel magyar nyelvű – párbeszéd végén Ő úgy tűnik el, hogy nem tűnik el valójában. Lassan, ünnepélyesen, mintha jönne, és nem menne el. Örökre. Ez a szöveghely úgy is olvasható, hogy a krónikás szerint létezik az Örökkévalóság. És ahogyan az már a *Harmonia caelestis*ből tudható, az Édesapám is örökkévaló,¹⁹ akire ebben a regényben is újra és újra utalás történik. Azért olvasható össze az Édesapám és az Uram szó, mert az „utolsó oldal” (helyesebb, ha azt írom a 250. oldal) Uram** jelölősorának lábjegyzete szerint a szó jelentése: ** Édesapám. – E. P.²⁰ Az Édesapám és az Uram jelöltje is egyetlen időben létezik, ez pedig az örök jelen idő, az örökkévalóság ideje, ami utalhat természetesen a befogadás aktusában „realizálódó” fikcionalizált szereplőre is.

Az *Egyszerű történet* valószínűleg ezt és még sok más értelmezési lehetőséget is felkínál és erről is akar szólni, vagy inkább ez is akar lenni ez a szöveg. Az újraolvasás regénye.

Egyszerű? Történet?

A 17. században játszódó sztori szerint: Habsburg (III.) Lajos gyűrűje gyémántjával csön dhintájának ablakába karcolja: *Blij zijn*. Ez hollandul annyit tesz: *örülni*.²¹ Lajos tehát a 17. század második felének egy hűvös napján (október 3.) titokban Nyáry Pálhoz, Gedócs várának urához indul Magyarországra. Nyáry Pál a lábjegyzetek szerint nem azonos a történelemből ismert Nyáry Pállal. (14.) Két „jeles ülepű”, máshol: „elhízott valagú”

¹⁸ „Lehet, hogy én elhagytam az Istent, de az Isten nem hagyott el engem. Ezt is mondd meg nekik, mondta. Feri bácsi felgöcögött. – És én tudod, mit válaszoltam neki akkor, fiam? – Mit Feri bá? – Hogy azért hallgattassék meg a másik fél is, audiatur et altera pars, öregem.” (208.)

¹⁹ „Mi a különbség édesapám és az Isten között? A különbség jól látható: Isten mindenütt ott van, ezzel szemben édesapám is mindenütt ott van, csak itt nincs.” (ESTERHÁZY Péter, *Harmonia caelestis*, Bp., Magvető, 68.)

²⁰ Más példa is hozható erre:

„Azt álmodtam, Égi Atyám**, hogy beszélj velem.

**Édesapám. Tollhíba és főként lassacskán önparódia. - E. P. (248.)”

²¹ Óhatatlanul felsejlik az olvasóban a *Harmonia* azon passzusa, (az így ismerkedett meg édesanyám édesapámmal variációkból) amely szerint: „Édesapám minden reggel, télen, nyáron, ha fűtt, ha esett, odaosont az ablakhoz, s a befagyott üvegre, iszonyatos csikorgások közepette, a körmével rávéste, hogy I ♥, és itt az édesanyám neve következett.”²¹ (ESTERHÁZY Péter, *Harmonia caelestis*, Magvető, Bp., 2000, 151.)

titokzsandár” (16.) Brnoig követi. A két spion Croy herceg kezeihez írja erről jelentéseit. Mondanom sem kell, hogy ez a Ransmayr sem az osztrák író, mielőtt az olvasó arra gondolna. (19.) A történetben jelen van a krónikás, aki egyes szám első személyben jelenti ki magát. Szintén száguld a (csönd)hintaja, szintén írogatja az ablakra – gyémánt híján ujjával -, hogy örülni. Nyáry egyébként jól ismeri a csöndhintós Ransmayrékat, mivel náluk zsírozta hintáját. Von Heussen báró a titkosrendőrség feje. Telis tele van jelentésekkel azok jelentéseivel, és ezek kommentárjaival. Schweidenfeldt Henrik nála jár, és ő bízza meg a titkosrendőrt, hogy Nyáryt figyeltessék. Megismerjük tehát Schweidenfeldt Henriket, aki a Pázmándi Zsófia férje. Heinrich gróf és Nyáry egyébként rokonok. Testvérek, anyai ágon. (Keczei Klára).²² Ez azonban elég későn derül ki. A dolog pikantériája tehát, hogy a gróf a saját testvérét fogja figyeltetni. Von Heussen ugyan utál erre a kis kellemetlenségre, de végül a családi szálakat nem forszírozza. Nyáry Pál lelenházában nőtt fel a szakács-zseni Kara Zsigmond. A törökök megölték a családját... nehéz élete volt. Az ő történetét az *oral history* idéző emlékezet-elbeszélésekből²³ ismerhetjük meg. A szerző megadja a nyilatkozó, szemtanú nevét és korát. És persze ahány nyilatkozó, annyi variáció török megtorlásra. A magyar fiút elrabolja a török, identitását tekintve magyar és török is egyszerre, török nevén Mehmed, de erről majd később: „gyaur kutyából senki törökké vedlett szolgafi” (148.) A regény egy pontján megismerhetjük a csapatként török, egyenként magyarokból álló társaságot is. Nincs jelentősége a születési helynek, az identitás, vagy a hazafiság nem ettől jön mozgásba. Kara nemi identitása is hamar lelepleződik: a férfiakhoz vonzódik. Persze lehet, hogy csak kényszerből, hiszen a kémeknél sohasem lehet biztosra menni. Kara később sztambuli szakács lesz, egy piláf-fenomén. Ráragut főz Michelangelonak és fűszeres csigát Bárány Mihálynak, aki Gedőcs várának jelentős hadvezére és lábremegésig beleszeret a Karába, de Kara Zsigmond végül mégis Hasszán beglerbég (!) kaftánjának selymes szegélyét simogatja, mielőtt annak ölébe ejti a fejét. Bárányt egyébként csalinak használják, Nyáry Pál figyeltetéséhez. Íródnak a jelentések arról, hogy az Istent Kovács Ferencnek hívják és van egy skizofrén bakmacskája, akit meg Gizinek. Kiderül, hogy ugyanazon pillanatban moccant meg Pázmándi Zsófia és Kara Zsigmond agyában egy göb. A göb szimbolikusan (is) értendő, előtétélez(het)i a golyót, a halálos lövést, a közös gondolatot: meg kell ölni Nyáryt. Valakinek

²² [Nyáry] „Féltestvére Heinrich Schweidenfeldt gróf, anyjuk Keczei Klára korai botlásának balkezi gyümölcse. A gróf ingatag jelleme vélhetően a házasságon kívül szerzett örömkéj egyenes folyománya. Az öt ért bécsi belügyi zsarolást továbbléki Bárányra, aki Kara iránti szenvedélye miatt védtelen. Bárány tehát beleszeret a nála harminc esztendővel kevesebbet számláló szakácsba.” (*Egyszerű történet...*, 182-183.)

²³ „Mintegy húsz évvel a Kara Zsigmond szülőfaluját ért véres török támadás után az életben maradt gyerekek így beszéltek: Apám paraszt volt. Bejött két férfi, az egyik köszönt, dicsértessék Allah neve, laudetur, a másik egy nyisszantással levágta apám fejét.” Alul a nyilatkozó neve: (Kézdi János, 22) (123.)

meg kell őt ölnie! Több kritika is hibásan Pázmándi Zsófiát jelöli meg tettesként,²⁴ pedig – ahogyan erre még később visszatérünk – tényleg Kara Zsigmond a gyilkos.

Zsófiának viszonya volt – mások mellett – a komornyik Gellért Jánossal, tőle született Gerendás Péter atya, aki nem tudja, hogy az asszony a mamája. Az olvasó viszont igen, ha követi a lábjegyzetet. Perény úrnőjéről egyébként Vincsy Lénárt festett egykor portrét, és Genzwein László adja el neki a (kovaköves) pisztolyt, amivel végül – hiába gyónja meg tulajdon fiánál – nem is ő puffantja le sógorát, hanem Kara Zsigmond.²⁵ De ez csak a regény végén derül ki. Mellékszálként megismerhetünk mindenféle szereplőket. Szepi Ransmayrt, aki ijedten szereti sógornőjét, a Szőke Margitot, de megtudhatjuk, hogy a Michelangelo tiszteletére adott fátumos vacsorán - jegyezzük meg - egy szerecsen rabszolga fűszeres lehelete csiklandozza a nagy szobrász... nyakát. Nyáryt tehát – a török kém - Kara Zsigmond lövi le, és utána menekül egészen az oszmán udvarig. Így lepleződik le az áruló. Ez az egyébként a linearitást és kauzalitást megbontó, az olvasót félrevezető, eltérítő egymásnak teljesen ellentmondó történetrészletek elbeszélésének módjából bontakozik ki. De nem melleleg *le is van írva*. Csak a többszörös lábjegyzet, az identitásokat elbizonytalanító személyiségképek, a történet állandó megszakítása, a kitérések folyamatos alkalmazása töredezetté teszi a befogadást.

És mivel a szöveg egyidejűleg egy (előre bejelentett) gyilkosság krónikája is, muszáj az olvasónak összerakni a történetet. A könyv utal erre a módszerre, folyamatosan kommentálja az eseményeket. Utal rá, hogy Kara *lehet* a gyilkos. Ezt teszi már a [hatvankettedik oldal]-on, ahol a krónikás egy dialógusba furakszik, és elmondja: „célunk Kara Zsigmond alakját megkedveltetni az olvasóval, azon célból, hogy így előkészítsünk egy váratlan fordulatot, mely szinte fejbe kólintja majd az olvasót, aki azáltal reményeink szerint döbbenetében katharsishoz fog jutni.” (144.) De a [hatvannyolcadik oldal]-on megismerjük Pázmándi és Schweidenfeldt összeesküvését, közös múltját, és Zsófia ódzkodását attól, hogy bemocskolja magát Nyáry figyeltetésével. (155.) Majd a [nyolcvankettedik oldal]-on így szól a krónikás: „ezen a ponton a könyv tudja már, így az olvasó is, hogy az utolsó előtti oldalon Pázmándi Zsófia lelövi Nyáryt. Nem tartom kizártnak, hogy az asszony így próbálta megmenteni, nehogy elbukjon.” (196.) És az [utolsó előtti oldal]-on tényleg erről van szó: „Nyáry Pál tudta, hogy ő lőtt.” (115.) De nincs odaírva, hogy az az ő, maga Zsófia lenne.

²⁴ Mikola Gyöngyi felajánl egy olyan esetet is, miszerint Pázmándi és Kara mindketten azt hiszik magukról, hogy megölték Nyáry Pált. Én (K. Á.) mindenestre úgy olvasom a könyvet, hogy Kara Zsigmond a gyilkos. (vö. MIKOLA Gyöngyi, *Regény csillagokkal*, Pannonhalmi Szemle, 21/3, 124.

²⁵ „Kara Zsigmond menekül. [...] Miután lelötte Nyáryt, kenyéradó gazdáját. (*Egyszerű történet...*, 242.)

Vérbeli spiontörténet, gyilkossággal, fattyúval, házasságtörővel, a maguk identitását kereső magyarokkal és törökökkel. Nemiségük rabságában tengődő lúzer hadvezérekkel és az okos feltörekvő szakáccsal, akinek nem az a legnagyobb bűne, hogy olyan fűszervajjal adta fel a csigát, amelyből kikandikáltak a zöld petrezselyemvégek. (78.) Esterházy szerint ez természetesen *egyszerű* és persze *történet* is egyben. És nem ironizálok, mert valójában az is. De természetesen csak egyfelől igaz ez így. A könyv nehézségét az (is) adja, hogy ennek a – általam lineárisan előadott – néhány történetfoszlánynak segítségével az olvasó megalkothassa a regény *egyszerű történetét*. Ez az igazi olvasói feladat! A könyvet háromszor olvastam el, megjegyeztem és a jegyzetből is jegyzeteket készítettem. Családfát állítottam, és sorba rendeztem az oldalakat. És: ez még így is csupán egyetlen variáció *történetre*. Merthogy külön tanulmányt érdemelne az a lehetőség, amely a fejezetcímekként megadott oldalszámok linearitása mentén szerveződne. Így ugyanis az [utolsó előtti], az [utolsó] és az [utolsó utáni oldal]-ak – ha emlékeznek, az [ötvenegyedik oldal] fejezet után következnek, és noha nem tűnik fel első ránézésre, de elsíratjuk az apám jelölősorral jelölt Nyáry Pált, aki a könyv szerint:

„Apánk*, Nyáry Pál, nem hagyott nyomot maga után e világban (minket leszámítva – tréfa!). Nem botlott senki az emlékébe,** úgy végezte, miként a legtöbb ember: mintha nem is élt volna.” (120.)

* Nyáry Pál. – E. P.

** Hé, maga a botlás az emlék! – E. P.

Az efféle lábjegyzetek alaposan megkavarják a lineárisan (hogyan máshogyan?) olvasó fejében a történet amúgy is kusza szálait. Nyáry tehát meghal, pedig még sokáig élni fog (!) a történetben. De egyébként mintha nem is élt volna. És apaként meg a maszkban lábjegyzetelő E. P.-t hagyta volna valójában nyomként a világon. Ez szerfelett megbonyolítja a történetet. A sorrendiségből is kirajzolódhat egy külön történet. Amely persze ugyanaz a történet lenne, de mégis másképpen elmondva. És persze volnának olyan információk a történet alakulásáról, amelyhez előbb vagy utóbb jutnánk hozzá, és mivel az információ hatalom, nem mindegy mikor tudjuk meg egy regényben, hogy ki a gyilkos, és ki kinek a fia. Időben eltolódnak a megértés módzatai is, annak lépései, fokozatai. Az [utolsó oldal] fejezetben egy foszlásnak indult selyembetétes titokzesebből előkerül egy gyűrt papiros, rajta az üzenet, afféle parainesis: *Örülni*. Vajon miért tér vissza a csöndhintő ablakába karcolt üzenet a Nyáry gyűrt cetlijén? A kirakós játékhoz a labirintusban kóválygó keresőhöz, a metafizikus detektívtörténet ál-

nyomozóihoz hasonló feladat vár az olvasóra. Kérdés, hogy a befogadó meg tudja-e konstruálni *a maga (saját) egyszerű történetét*. Mert nem tudom hová tehetők a [számozatlan oldal]-ak. Mi az, hogy [egy előző oldal]. Az az oldal minek az előzménye?

Ravasz könyv ez több okból is. Akárhogy olvasom, nem látom mi az a két évtized boldogság? Ravasz tehát a folyton okvetetlenkedő E. P. –maszk, krónikás, ravasz a sok *identitásában bizonytalan szereplő* miatt. És a legravaszabb húzás, hogy mindenki azt gondolja, ha Zsófia pisztolyt vásárol, majd később gyilkosságot gyón a tulajdon fiánál, csak ő lehet a gyilkos. De nem ő az, csak később derül ki, hogy Kara a kém. A könyv ideális olvasása (ha van ilyen, bármely szöveg esetében) mégiscsak az, ha betartjuk a könyv által felajánlott [oldal]-számozást, és nem a lapszámozás mentén haladunk.

Az lábjegyzet egyenrangúsítása

A történet megképződését tovább bonyolítja (némiképpen árnyalja) az az olvasat, amelyet Esterházy briliáns szövegkezeléssel ajánl föl az olvasónak. Ez a lábjegyzetek egyenrangúsítása a főszöveggel. Volt már példa művészetében, rejtélyes tartalomjegyzékre, számozott mondatokra, első könyvnek a másodikhoz való szisztematikus viszonyára, mozgóképként is kezelhető illusztrációra, vagy a *Függő* kritikai kiadására, amelyben közölte az intertextusok helyét. Ez a mostani lábjegyzetelési technika egyfelől utalhat arra a nagy vihart kavart kritika-sorozatra, amelynek egyik meghatározó vitája, Forgács Zsuzsa Bruria *A visszaadás művészete – Magyar Narancsban*²⁶ megjelent – cikke nyomán alakult ki. Mint ismert, eszerint Esterházy szabadon garázdálkodik mások szellemi örökségével. A Litera internetes portálon aztán közölték *A szöveg nem rabol érzést* címmel Kulcsár Szabó Ernő tanulmányát. Ebből most csak egy rövid részletet idézek: „Csaknem bizonyos vagyok ugyanis benne, (mondja Kulcsár Szabó) hogy néhány, saját „elorzott” gondolatát ma Esterházynak felhánytorgató szerző esetében legföljebb a jövő filológiája emlékszik majd a panaszos műveire - és azokra is csak Esterházynak köszönhetően. (Ez csak a személyes véleményem, de azt hiszem, az Esterházy szövegek java nemcsak átviteli-, de archiváló és tároló médiumként is az egyik legbiztonságosabb hungaricum.)”²⁷ És, nyilvánvalóan játék, kifordítás, travesztia is, a lábjegyzet *jelentésvalószínűsítő* szerepére utalva. Ha megnézzük pl. a *Harmonia caelestis* fordításait, látjuk, hogy *közöl* hivatkozási jegyzéket. De mire megyünk

²⁶ FORGÁCS Zsuzsa Bruria, *A visszaadás művészete*, http://magyarnarancs.hu/konyv/a_visszaadas_muveszete-66587

²⁷ KULCSÁR SZABÓ Ernő, *A szöveg nem rabol érzést*, <http://www.litera.hu/hirek/a-szoveg-nem-rabol-%E2%80%9Eerzest%E2%80%9D%E2%80%A6>

azzal, hogy pl. a *Harmonia* 2003-as olasz nyelvű könyv Feltrinelli kiadásában megjelent vendégszöveg listáján²⁸ ilyesfajta hivatkozások szerepelnek:

„Heidegger: Non so da dove (nem tudom honnan),
James Joyce: *Ulisse* (una parola) *Ulysses*, (egy szó),
Malacka: (nome d'arte) művésznév
Thomas Mann: qualcosa (valami)
Ortega: cita qualcuno (ho dimenticato, forse un greco) valakit idéz (elfelejtettem, talán egy görögöt.)”

Ezek a hivatkozások ironikus választ adnak arra a kérdésre, vajon honnan és mit idéz(het) egy szerző szépirodalmi szövegben. A szerzőnek nyilván a mindent és az akárhonnan lehet a válasza.

Az *Előversengés* hajszálpontosan megjelöli a szöveg célját, születésének okát, és a szerzői szándékot. Mathias Enard 2010-ben Goncourt-díjat kapott regénye²⁹ pedig nem véletlenül kerül a szövegbe. A francia szerző Kiplingtől vett idézetével, egy olyan regénnyel vált világhírűvé, amelynek főszereplője maga Michelangelo, (legalábbis ezzel a névvel szereplő regényhős) aki 1506. május 13-án Konstantinápolyba utazott Bajaret szultán felkérésére, miután II. Gyula pápával összeveszett abból a célból, hogy megtervezze és felépítse a Golden Horn hidat. Michelangelo az Esterházy-szövegbe is „megérkezik”, a [hatvannegyedik oldal] fejezetben, titokban, Hasszán beglerbég házába. Itt is hidat tervez, amely Allah dicsét zengi, és amely – ironikusan említődik - már Leonardo által megghiúsult. A lábjegyzet tanúsága szerint Buonaretti, (sic!) és ez nem tollhiba, hanem nyilvánvalóan az elkülönböződés-jele, (azt jelentheti, ti, hogy ez a mester nem az a mester). Ezt a mestert az *áprilisi zöld-dió géniuszának is nevezik*. Megjön és Kara főszakács ráragujába még egy kis kőrishorsot rendel. Michelangelo szóhasználata persze se nem a cinquecento olasz, se nem a 17. század török-magyar szóhasználatát nem idézi. A művész ugyanis így szól: „prego, maestro, taszajtson ebbe szemer kőrishorsot, jót tónénk avval.” (149.) A regény abszolút jellemzője a saját kortársi nyelvhasználat keveredése egy másik (esetenként sok más) temporális szituáltsággal, és erre is láttunk már példát a szerző más könyveiben. Az idő a tér, a nyelvhasználat és a kulturális identitások, valamint a népek, nemzetek - itt konyhájának - gasztronómiai beszédmódjának, receptleírásainak, menüsorainak párbeszéde egy olyan

²⁸ *Elenco dei „testi ospiti”* = Péter ESTERHÁZY, *Harmonia caelestis*, Feltrinelli, 2003, 697-704.

²⁹ Esterházy Péter a regény német fordítását olvasta.

gazdag, játékos, mindenekfelett ideális világ képét rajzolja meg, amely kizárólag a fikció sajátjaként tétéleződhet. Olyan magától értetődően diskurál itt török bég, magyar szakáccsal, olasz festő, szerencsen rabszolgával, amely csak az Isten országában lehetséges. Az *Egyszerű történet...* már az *Előversengésben* megkezdi sajátos jegyzetelési technikáját. Négyyszer szerepelteti az *én* szót. Minden alkalommal megcsillagozza és meglábjegyzeteli. A két és fél oldalas szövegben összesen öt megjegyzetelt szó van. Ennek zöme maga az *én*.

„A múltó évtizedek azt mutatják, hiába gondolom én azt, hogy az úgynevezett önéletrajziség csupán forma vagy hangütés, tehát hogy sokkal absztraktabbak az írói, az íróinak nevezhető eljárásaim, mint azt a névleges személyesség mutatja, Önök, olvasók, többnyire mégis azt gondolják, én* én** vagyok. [...] Önök azonban somolyogva sokatmondóan legyintenek. Én*** ezt elfogadom, nem kapálózom ellene.
(5.)

* Csokonai Lili, más szóval V. Károly, Isten akaratjából a fél világ ura, Asturia és Nyékládháza hercege. (Tréfa!) – E. P. (Arany Jánosnál (A. J.) láttam ezt a lábjegyzetelési módot.)

** E. P. – E. P.

*** VI. Károly. Mit tudunk VI. Károlyról? (Tréfa!) – E. P.”

Az első én jelentése: Csokonai Lili, más szóval V. Károly, Isten akaratából a fél világ ura, a másodikonál: E. P. – E. P., a harmadik én jelentése a lábjegyzet szerint: VI. Károly. Mit tudunk VI. Károlyról (Tréfa!) a következőnél: én: VII. Károly. Az meg ki a who the fuck? És: Minden hivatkozás után hosszú kötőjel és E. P. Az E. P. az emblematis monogram, hitelesíti és hitelteleníti egyszerre a lábjegyzet komolyságát/komolytalanságát. Ne hidd el olvasó, én vagyok, de ez csak egy monogram, lehet bárki más, emlékezzük a *Termelési-regény* E-jére, akit több zseniális elemzés aposztrofált Erzählernek, Eckermannnak, Elbeszélőnek stb. Vagy a *Függő* K-jára, aki Joseph K-t és Kosztolányit is megidézi egyszerre. És hangsúlyozni szeretném mindjárt, hogy a maszk szigorúan E. P. Egyetlen egy alkalommal sem jelenik meg a szövegben az Esterházy név, hasonlóan a *Harmonia* Első könyvéhez.

Ahogy Szirák Péter *Harmoniáról* írt tanulmányában megjegyzi, ott ez az eljárás megakadályozza az identikus rögzítést. Ezt Esterházy a név helyett alkalmazott *édesapám* szó gyakori használatával úgy éri el, hogy megbontja a mimetikus tér- és időviszonyokat, és a diszkurzív logikát is felfüggeszti, így az állandó megszakítottság, és a vonatkozási rendszerek

szüntelen cseréje folytonos elhasonulásban tartja az értelemképződést. Hiszen ellehetetlenül az egyedítő arc- és hangkölcsonzás. Szirák szerint: „Az egyes fragmentumokban megszólaló „én” grammatikai pozícióként, „függvényként” mozog együtt az *alanycserék* révén létesülő „édesapám”- szegmentumokkal.”³⁰ Szirák megfigyelése tökéletes és párhuzamba állítható az új regény történetkezelésével. Az egyedíthetőség teljesen lehetlenné válik itt is, hiszen egy helyen még a *szilvás gombóc* jelölősor is *apám* jelentésben szerepel a lábjegyzetben. És persze a történet maga is elhasonul azoktól a történet-fragmentumoktól, amelyek vonatkoztatási rendszerként a fejezetekből lennének összeolvashatók. Nem véletlen, hogy az *apám* szóval játszik ennyit a szerző. Így terjedhet ki az *Apám/Édesapám/Apámuram* szavak jelentése: az *Úrtól* kezdve a *szilvás gombóc*ig sok mindenre. Lássuk ezt a példát:

„Drága asszonyanyám*, édes Mamikám, [...] Úgy remélem, jól érzi magát asszonyanyám** a Mennyekben [...] Két dolog jut itten az eszembe, az apám és a szilvás gombóc. Mi lett az apámmal?*** [...] A szilvás gombóc***** jó. Bár azt a mirelit vackot, mit asszonyanyám***** [...] vetetett velem. Majszolt édesanyám*****

*Apámuram. – E. P.,

**Apámuram. – E. P.,

*****Apám – E. P.,

*****Apámuram – E. P.,

*****Édesapám – E. P.” (209.)

A harmadik oldal után végül meglábjegyzetel egy szót: az anyámat, és azt ígéri, abbahagyja, mert talán már belement az olvasó fülébe, hogy ez is az apám. És csak az ökör következetes. Értsem tehát úgy, hogy: vagy ez sem az, aminek látszik? Hiszen, ha csak az ökör következetes, semmi esélyünk arra, hogy egy krónikás szavainak hitelt adhassunk. A lábjegyzetelési technika mikéntjéhez is kapunk némi elbeszélői (implikált szerzői) utasítást: az [ötödik oldal] fejezetben a titokzatos én, a hintó párás ablakára írogatja, hogy örülni, gondolataiba merülve így szól: „Csillag az írás, csillag a fény, csillag a betűt író ujj. Csillagból vagy, és csillag leszesz.” (18.) Örökös utalás az Esterházy-szövegek alkony,

³⁰ SZIRÁK Péter, *Nyelv által lesz = Másodfokon*, szerk. BÖHM Gábor, Bp., Kijárat, 138-139.

szürkület, derengés, esthajnal szemantikájára. (*Egy nő*,³¹ *Harmonia caelestis*³²) Duplán rájátszik a csillag szemantikára a tekintetben is, hogy a csillagozott lábjegyzetelési technika magyarázatát adja: „Ez adta az ötletet a lábjegyzetek, íme, csillagozására. Fönt, lent, Ég, Pokol, csillag, láb. De ne essünk túlzásba. Édesem. – E. P. (uo.) A lábjegyzetek ugyanis így néznek ki. Csillag felső index 1, 2, 3, 4. Ahány idézet egy lap alján, annyi csillag, növekvő számsorrendben. A regény [harminckilencedik oldal] fejezetében Kovács Ferencről olvashatunk, aki maga az Úristen, és Giziről, a bakmacskájáról.

„A rövid mondat a Gizi szerint „fölkészülés kalandra, egy új életre.*** (...) Nem kell folyton a nyelv ködbe vesző, de annál valóságosabb határaitra gondolni, sem arra, hogy a kimondás tüstént megváltoztatja a kimondottat (néha annyira, hogy egyenest érvényteleníti*). Így arra sem, hogy ez esetben a keletkezett különbségről, a maradékról, a jelentés-zákányról újra mondani kellene valamit, vagyis kommentálni, kommentálni – ami épp ennek, önmagának, a kommentálásnak a** lehetetlenségére utal.

*Esetlenül emelgetem a nyelvem, mint aki évek óta nem beszél. Összeharapdált, kérges hegekkel barázdált nyelvem, mint egy döglött, mumifikálódó állat fekszik a szájüregben. Farkas Péter: Johanna; nem szó szerint. – E. P.

** - E. P.”

Ha szükséges, külön csoportokba állíthatnánk a lábjegyzeteket, az alapján, hogy vajon hogyan módosítják a főszövegben leírtak jelentését. Tíz különböző csoportot hoztam létre egy példát egy idézőjelbe zártam, és a jel után megadtam zárójelben a lapszámi hivatkozást. A csillagozás mutatja a lábjegyzetet, de ez természetesen minden esetben a lap alján helyezkedik el.

1., Pontosító, kiegészítendő szándékkal készült lábjegyzetek pl.:

„Lipótnak (...) nem maradt semmije (...) talán az olasz nyelv szeretete (...)*

* Gonda – Niederhauser: A Habsburgok, 1978. – E. P.” (16.)

³¹ „Norvég halaskofákat ábrázolt a tengerparton, a halpiacon, fújt a szél és ömlött a furcsa fény, az a se sötét, se világos, se szürkület. Sötét és világos és szürke és fénylő, fénylő sötét, világló derengés, örök esthajnal. Nézttem a képet, és apám nézett engem.” ESTERHÁZY Péter, *Egy nő*, Bp., Magvető, 1995, 18.

³² „Családunk nevét az Esthajnalcsillagról nyerte. (*Harmonia caelestis*, 12.),

„Macskát, szúnyogot, ellent, áruló barátot. Akarnám megédesíteni az Isten irdatlan létezését.*

* Kleist: Amphitryon, Forgách András fordítása alapján a szövegváltozatot Gáspár Ildikó készítette. – E. P.” (43.)

2., Vannak persze olyanok is - és ez a legtöbb -, amely úgy pontosít, hogy a lábjegyzet lényegiségével ironizál pl:

„halálos golyóbisok paródiája”**

** Julio Cortázar interjújából, Le Monde, ez biztos, de hogy pontosan mikori, azt nem találok; saját fordításom.” (27.)

„Bajos az Úristent időhöz kötni (szögezni*), mindenesetre volt neki egy nagy, fekete bakmacskája**

** Nem tekinteném (ha lehet, amiben nem vagyok biztos) Bulgakov-parafrazisnak. – E. P.” (22.)

3., Az idő és tér viszonylagosságát érzékeltető lábjegyzetek pl:

„Október harmadikán, nem sokkal azután*, hogy a tüneményes Jenő herceg (...) csapatai (...) kiűzték (a) törököket

* Azelőtt! – E. P.” (13.)

„Elhatároztam, már tavaly*, hogy rövid mondatokat írok.

*Tizenhetedik század közepe. – E. P.” (41.)

4., Személyiségek, akik eleve nem azonosak önmagukkal pl:

„Nyári Pállal* kívánt találkozni, aki, így tájékoztatták (...) szót ért a bécsi udvarral.”

* Nem azonos Nyáry Pállal. – E. P.” (14.)

„a hintó Christoph Ransmayr* mester hietzingi műhelyében készült

* Christoph Ransmayr (1954-), osztrák író; jó; véletlen névegyezés. – E. P.” (19.)

„- Mégiscsak hittem én az Úristenben – súgja majd Kara Zsigmond Nyáry Pál*
fülébe

* Tollhiba; Bárány Mihály.*

*Tollhiba; Graf Schweidenfeldt.**

** Gerendás Péter, Genzwein László, Christoph Ransmayr, Ali, a kertész Pázmándi Zsófia. (Valóban Hasszán beglerbég füle a megoldás)” (93.)

5., Az olvasóhoz intézett pontosító lábjegyzetek, amelyek metanarratív jelként funkcionálnak. (Ezek legtöbbször ironizálnak a történettel) Pl.:

„- Jól látja, barátom, nutria, ha mellékvágányra siklik is így beszélgetésünk.***

*** Így azonban mellékvágányra siklott a beszélgetés. De várjuk ki a végét. – E. P.”
(34.)

„A saját kárán tanulta meg, mit ér a jó várfal, a magas torony, a mély árok.*

* Úgy kellett – egyszerű történet! – tollam zabláját visszarántanom, hogy ne így folytassam: mély torok [...]”(49.)

„Tudja a faszom!*

* Elnézést kérek a művelt közönségtől; nem tudtam megállapítani, ki beszél. De Isten az atyám, ki fogom deríteni. – E. P.” (85.)

6., Olyan információkat ad, amely kiegészíti vagy átrajzolja a történet alakulását pl.:

„Ekkor még nem találkozott gróf Schweidenfeldttel*. Az ő mérgezett nyelvével.

* Dehogynem. – E. P.” (54.)

„Kezdetben vala a kezdet.*

* Pedig nem is tudja a titkot. Ha rajtam múlik, nem is fogja megtudni. – E. P.” (77.)

7., Teljesen másról beszél mint a főszöveg pl.:

„- Attól tartok, te pöcs****, attól tartok, imádkozom.

**** Barátom. – E. P.” (200.)

„Kegyelmes herceg, mindent tudunk mindenről és mindenkiről. Mit tegyünk*

*Mi az apám faszát csináljunk. Nem kommentálok – E. P.” (135.)

„Akar teázni velem? Négy óra.* Megértem, ha nem.**

** Takarodjék a repedt sarkú kurva jó édes grófi édesanyjába, vagy szétveretem a tökeit, és még le is nyeletem, mi a faszt képzeld, maga szerencsétlen, azt hiszi, lopjuk itt a demokrácia drága idejét!? – E. P.” (38.)

8., Abszolút önidézet: Ebből a könyvből vagy máshonnan pl:

„Bárány Mihály* szokásos délutáni ellenőrző körútját tartotta a gedőcsi várban.**

* Beszélő név, lásd (tizenkettedik oldal): von Heussen báró: „Tartsuk szemmel ezt a mi kis báránykánkat. Nem fogja kockáztatni a botrányt. És akkor van abban a várban egy fülünk. Egyáltalán vár az, vagy kastély, vagy micsoda?” – E. P. (44.) (utalás a (37. oldalra. – K. Á.)

„Kuss, a kurva anyád. * Ne pofázz, írj. Csak nyugodtan, hely, cselekmény, idő hármas egysége. Ahogy a csillag megy az égen.**

* Nem azonos a fent említett anyával. – E. P.

** Meg itt a lapok alján. Egy a jó, egy a baj. – E. P.” (88.)

9., A lábjegyzet tökéletes(ítő) volta feletti ábrándról szól:

„Az oldal olvashatatlan. Az olvashatlanság alatt a következő szöveg volt (van, lesz)*

* Lehet, hogy ezt lábjegyzetbe kellett volna. Csak nem volt főszöveg, amelyre a jegyzetet függeszthettem volna. Most már mindegy. – E. P.” (61.)

10., Álpopuláris jelentés-egybeesések pl.:

„Az ember biztos lehet abban, hogy a bűnei kiderülnek, kivált, ha nő, és a feleségét Berthának hívják.*

* D. H. Lawrence: Lady Chatterley szeretője. Szó szerint. – E. P.” (63.)

ÚR Aki így tud énekelni, rossz ember nem lehet.**

** Columbo felügyelő mondja a Johnny Cash által játszott és így tényleg lebilincselő (véletlen szójáték!) hangú gyilkosnak, majd természetesen letartóztatja. – E. P.” (63.)

Az értelemképződés lehetetlensége jellemzi a könyvet, miközben a felszínes olvasás mégiscsak kiad egy konkrét történetet eredményként. És az egész történet mögött, mintegy paravánnal takart bábszínész ott az E. P. – maszkot viselő elbeszélő-író, aki szimultán kommentálja a történeteket. És figyelmeztet, hogy én mozgatom a szálakat. Az *Egyszerű történet*ben sem szerepel tehát az Esterházy név egyetlenegyszer sem. Az Esterházy névnek Balassa Péter szavaival élve: amúgy is túltelített a történelmi szemantikája.³³ Mondhatnánk, nem is róluk szól, igaz, hiszen Nyáry Pál megölésének története ez, de az E. P. – maszk mégis megidézi ennek lehetőségét, nyilvánvaló hiányával. Miért másért volna szignálva a lábjegyzet? A kitalált és a megtörtént összefonódik textuálisan, a narratív és a diszkurzív rögzíthetlenség pedig zavarttá teszi a befogadást.

És ha a *Harmonia* sokszori emlegetésével műfajelméleti kérdéseket is érintünk, megjegyezhető, hogy az *Egyszerű történet* is olvasható családregegyként. Nyáry és Schweidenfeldt testvérek, Zsófiának a komornyiktól született vér szerinti fia Gerendás atya. Christoph Ransmayr és Szepi bácsi is apa-fiú, és Kara Zsigmond meg Nyáry lelencházában nőtt fel. Család- és történelmi regényként is olvastatja magát tehát a könyv. Szegedy-Maszák Mihály a *Harmoniáról* írt tanulmányában úgy véli: „A különbség mind a család-, mind a történelmi regényekhez képest nyilvánvalóan a műfaji örökségek lerombolásában kereshető.”³⁴ Bombitz Attila beszélt a *Harmoniáról* úgy, mintha ő egy „Családtörténet – volna, emlékezetes és kitaláción alapuló országtörténet.”³⁵ A történelem, és a történelmi regény travesztiája is ez a szöveg. Olyan országismereti tradíciókat hoz mozgásba, amelyekről eddig így nem sok szöveg beszélt. Kifordítja a magyarság történelmi toposzait, és mítosztöredékek újírásával teszi sajátosan nemzeti olvasmánnyá magát a szöveg, túllépve a kuruc-labanc tematikán. Szilágyi Márton és mások is észrevették, hogy a *Harmonia* a családtörténet dekonstruálására irányuló olvasatot ajánlja fel szerződésként,³⁶ az *Egyszerű történet* pedig a történelmi regény talán a történelem dekonstruálására tesz kísérletet. A

³³ BALASSA Péter, *Apádnak rendületlenül?* = *Másodfokon*, szerk. BÖHM Gábor, Bp., Kijarat, 2003, 40.

³⁴ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *A történelem elképzelt hitele* = *Másodfokon*,... 110.

³⁵ BOMBITZ Attila, *Akiről tudunk, akit sohase látunk* = *Másodfokon*,...123.

³⁶ SZILÁGYI Márton, „...sicut in caelo, et in terra...” = *Másodfokon*, ...18.

*Harmonia caelestis*ből híressé vált mondat: „Létezni annyi, mint múltat fabrikálni magunknak. (Nagyapa mondása.)”³⁷ analógiájára az *Egyszerű történet...* megfabrikálja (barkácsolja-bricolage) az ország múltját, Magyarország történetét. A könyv története úgy is felfogható, mint a történelem kicsinyítő tükre: a maga zűrzavaros, évszázadokon átívelő kulturális tradíciókat magába olvasztó (egyáltalán nem egyszerű) meséjével. És ennek a történetnek az elbeszélése legalább annyira nehéz, nem egyértelmű, mint ahogyan saját népünk, nemzetünk krónikája megírása, megőrzése sem az. A szöveg a történelmi regény, vagy egyáltalában a regény-írás paródiája is, a filológiai hitelesség lehetetlenségére hívja fel a figyelmet, igazolva, hogy a krónikásnak, a szerzőnek nincs és nem is lehet autoritása a szöveg értelmezésében. Nem feltétlenül tudja igazolni, segíteni „szavatolni” a jobb megértést.

A család- és a történelmi regény travesztiája

A regénynek van tehát egy nemzetkarakterológiai üzenete is. A magyarságunk történetének és a magyarság öndefinálásának travesztiája is egyben. Azokat a kérdéseket is felteszi, hogy vajon mi a magyar, ki a magyar most? A kuruc-labanc diszkurzuson túl Esterházy olyan karaktereket hoz mozgásba, kerít képbe, akiknek finoman szólva is tetten érhetetlen az identitása, vagyis nem karakterizálható, *magyar nem-magyar* jellemzők alá. Kara Zsigmond családját megölte a török, magyar lelencházban nőtt fel, és mégis elárulja a magyar Nyáryt, Hasszán beglerbég embereként. Arról nem is beszélve, hogy Bárány Mihály és Hasszán beglerbég is szerelemre gyullad iránta, tehát nemi identitását tekintve is kérdés, vajon tisztességes dolog-e egy férfi virtust feltételező hadvezéri státusából szemlélhető ember részéről, hogy a saját neméhez vonzódik. Nem a valóságban, de a fikcióban, eléggé hős-e tehát a gedőcsi hadvezér? De felesleges tovább elemeznem a szereplőket, álljon itt néhány frappáns szöveghely: „Nehéz magyarnak lenni, mondják – kurjantják és kárognak – a magyarok, és ez is, ez a mondogatás is nehezíti ama bátor és büszke létet.” (112.) „A magyarok a pillanat hercegei. Főlemelő dolog ez, [...] Nincs így nekik jövőjük, [...] és nincs a magyaroknak múltjuk úgyszintén.” (133.) „Magyar nekem az, ki magyar beszél magyarul. Én magyart beszél, de nem magyarul. A szívem ittenre honos, magyar szív, de a magyar szavak benne a számban idegenek.” Válaszolja Kara Zsigmond Nyárynak. (144.) „Ez a magyarok történelme, nincsek állnak össze valamikké, a volnákat pedig a sírdogáló emlékezet vanná kovácsolja” (241.) Von Heussen báró, a titkosrendőrség feje azt mondja: „Jaj, ne. Hogy

³⁷ ESTERHÁZY Péter, *Harmonia caelestis*, Bp., Magvető, 2000, 364.

minden magyar kicsit kuruc ugye? Nekem már az is elég volna, kedvesem, ha minden magyar kicsit magyar volna.” (37.) Vagy az a vulgarizált történet, amelyben egy egri ostromot szüzséként használó egész estés animációs filmről beszél a krónikás, amelyben a hősi asszonyok orálisan teszik tehetetlenné a kontyost. (49.)

És ha itt a családregegy – történelmi regény – kérdéskörét feszegetjük, felidézem Szilágyi Márton régebbi írását, szerinte: „a *Harmonia* a család létmódjának legelemibb szabályát reprodukálja: a család ugyanis soha nem eleve adva lévő entitás, hanem az egyén szempontjából mindig újra és újra strukturált hálózat”³⁸ Ennek analógiájára lehet egy olyan üzenete az *Egyszerű történet*nek, hogy az identitás is egy ilyen létmód. Férfi vagyok vagy nő, magyar vagy török, az apám fia, a fiam apja, vagy szilvás gombóc. A fikció terében ez csak nézőpont kérdése. Attól függ, hová helyezi krónikásunk a látcsövét, hogy az *Előversengés*ből idézzek. Kara és Nyáry nem rögzült identitások, olyanok akár Baricco óceánjáró zongoristája, a *Novacentoból*. T. D. Lemon. A *Harmonia* második könyvében az Esterházy-név több alkalommal megjelenik.³⁹ Az alanycserék az *Egyszerű történet*...-ben a főszöveg és a lábjegyzet között mennek végbe.

Az *Előversengés* egyébként tökéletesen intencionálja a szerzői, vagy legalábbis az E. P.-maszk mögé rejtőző bennefoglalt szerző hübriszt. Megszólítja olvasóját, és az Esterházy-szövegeket olvasó számára ismert problémákat tárja fel: 1: én nem én vagyok, 2: a családból sem tudok kikeveredni, 3: változott a nézőpontom. És ennek tudható be az is, hogy az a család is változott, amelyről éppen szól, hiszen az a család, amelyről szó van, a szólásból keletkezett. Mihelyt állít, tagad is. Van a család, emlékszel olvasó, tudod, nem ér a nevem, ne mondd ki te sem, de máris eltolja a terhét és vállalja, hogy ez csak az a család, amely szóból keletkezett, tehát nem a valódi, de az igaz, nem csak a Wahrheit, de a Dichtung. És a hübrisz: apám élete utolsó évtizedének boldogsága beszélődik el itt valóságosan. Nem *édesapámé*, ahogyan azt a *Harmoniából* ismerjük, itt legtöbb esetben az *apám* jelölősor szerepel. Aztán egy metanarratív elemmel körvonalazza a történet várhatóságát, fogadjuk úgy, mint egy olyan művet, amelyet Kjell Askildsen norvég író gyakorlatához volna jó igazítani, és Mathias Enard könyve is kap egy hivatkozást. Szerinte - pontosabban Kipling szerint - csatákról, királyokról és lovakról

³⁸ SZILÁGYI Márton, *Im.*, 16.

³⁹ „Már megbocsát, az emberiségnek, ha tetszik, a népnek, édesmindegy, hogy Esterházy Miklós Móric vagy Sterk Károly-e” (*Harmonia caelestis*, 412.) XIII. századi legenda: „Édes nevem, Esthajnal/ menekülj, menekülj/ a csupasz emberről/ szállj el, szállj el” (419.), vagy egy állami telefonálásnak nevezett párbeszéd: „- Halló! Itt vörösgárda! – Dédapám, akárha kígyóhoz ért volna, majdnem eldobta a kagylót. – Halló! Itt Esterházy! – vágott vissza.” (420.) „Csak használtuk, mert apánk többször használta (Mami nem, ez valahogy Esterházy-mondat volt), de nem értettük ezt a „nem árt, nem használ”-t. (537.) „Nagyapa csokoládét evett. Últ a karosszékében a függöny mögött, és titokban majszolt. Kértem, adjon egy kicsikét. – Kérek. – Egy Esterházy nem kér. – Akkor nem kérek. Láss csodát, erre se adott!” (589.)

kell mesélni az olvasónak, meg ördögökről és elefántokról, angyalokról. Az elbeszélői szándék szerint szó esik majd mindenről, majd az elefántproblematikát is megoldja, ígéri. És így is lesz, mint egy számítógépes program, amely képes megadott szavakból verset eszközölni. Olvashatjuk például egy helyen, hogy „De minden hiába, ha a nyolc fogás után úrnőnk úgy kel föl az asztaltól, akár egy elefánt” (78.) Máshol meg a mesebeli Babar (245.) bonyolítja a cselekményt.

Vessünk egy pillantást a rövid mondat hosszú mondat problematikájára is. Úgy vélem ez az egész játék Kosztolányi esszéjéből vett parafrázis. A szerző *Nyelv és lélek*-kötetében szerepel egy írás, amely definiálja a rövid és hosszú mondatot. Kosztolányi úgy véli, tévesen ítélt, aki csupán azért ró meg egy szerzőt, mert hosszú mondatokban beszél. „Ez a kifogás csak akkor volna helyénvaló, ha a rossz mondatokat rónák meg.”⁴⁰ Kissé zavarodott ügy ez így, mintha Esterházy azért polemizálna ezzel, mintha azt mondaná, az én mondataim hosszúak, de jók, eszem ágában sincs rövideket eszközölni. Bár minden friss interjú végén ígéretet tesz egy igazi rövid mondatos egyszerű történet megírására. Nézzünk erre is egy- egy példát: Rövid mondat: „Bárány Mihály szokásos délutáni ellenőrző körútját tartotta a gedőcsi várban.” Vagy „Szeretem az apám” (44.) Az Úristen bakmacskája, Gizi szerint viszont ez: „fölkészülés kalandra, egy új életre”. (89.) A hosszú 37 soros a 45. oldalról, de ezt most idézném, nézzék majd meg, érdekes!

A cím Esterházy szerint azt a heroikus küzdelmet mutatja, amelyet az okoz, hogy folyamatosan szüksége van írás közben a kitérésre. „Az embernek számolnia kell az alkatával, részint az alkatának megfelelően dolgozni, részint annak ellentartani. A cím ezt a heroikus küzdelmet mutatja. Hogy úgy mondjam. (...) Éppen azért, mert nem szokott száz lenni, ha száz, akkor nem történet, ha meg történet, akkor nem egyszerű. Marad tehát tisztán a vessző, amelyhez háborítatlan közöm van.”⁴¹ Felismerte tehát, hogy valójában se nem egyszerű se nem történet, „De a reményt azért még fölntartom, hogy egyszer tényleg lesz egy egyszerű történet... Vagy rövid mondat. Régóta beszélek erről – hosszú mondatokban.”⁴² Nem értem azt a kritikust, aki arról beszélt nem sokkal a regény megjelenése után, hogy a könyv a boldogságról szól és derűs, olvastatja magát egyvégtében... stb. Engem nagyon megmért. És nem elsősorban azért mert még nem olvastam semmit Kjell Askildsentől, nem vagyok tagja a csöndhintős szektának, és még az Escher-képek lépcsőjének is utána kellett nézmem, de mert a regény főszövegének jelölőszora, ami mondjuk egy szó, vagy mondat, a lábjegyzetben, amely

⁴⁰ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Nyelv és lélek*, Bp., Osiris, 1999, 242.

⁴¹ PAPP Sándor Zsigmond, *Marad tisztán a vessző*, http://nol.hu/kult/20130607-marad_tisztan_a_vesszo

⁴² Uo.

nyilvánvalóan vele egyenrangú olyan jelentéssel töltődik, amely tökéletesen ellentmond, de legalábbis mást, mint azt az olvasó elsőre gondolhatná. Valahogy úgy működik, ahogyan a képzettársításaink, hiszen nem lineáris az sem, hipertextszerűen szerveződő, ágas-bogas képződményt ad ki végül. A *Harmonia caelestis* édesapám-triádái ellehetetlenítették az olvasó számára azt a lehetőséget, hogy egyetlen alanyként egy édesapámat képezzen jelentéssé, mert az anekdoták jelentése nem engedte meg. Itt nincsen embléma, nem apa és nem anya-könyv az *Egyszerű történet*, még csak nem is a futballé, a matematikáé, a testté, de a jelentésé. Hogy mi a szó jelentése, van-e olyanja neki? Vagy eleve csak olyanjai lehetnek, szigorúan többes számban. Bombitz Attila találó véleményével egyetértek. Ő, a *Harmoniáról* írt tanulmányában⁴³ ezt mondja: „az Esterházy-mű önmaga stratégiáját és pretextus voltát írhatja fölül emlék-művé, és második monolitiként vet újabb árnyat kortársaira. Mások ezt úgy mondanák, hogy szerzőink nagyon jól elvannak azon a horizonton belül, melyet Esterházy alkotott meg maga (maguk) körül.” (121.) És – ezt már én teszem hozzá –, amely „horizonton” most megint kicsit kijebb verte a cölöpöket.

⁴³ BOMBITZ Attila, *Akiről tudunk, akit sohase látunk = Másodfokon*,... 121.